

1. Левчик Н. Традиційне й нове в стилі М. П. Старицького / Н. Левчик // Індивідуальні стилі українських письменників XIX ст. – початку XX століття. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 198–232.
2. Старицький М. Твори. У 8 т. Т. 1 / М. Старицький. – К. : Дніпро, 1964. – 561 с.

Капура Ольга. Поэтика «отфольклорных» мыслей Михаила Старицкого (лирика и лиро-эпика). В статье охарактеризован феномен фольклористики в лирических произведениях выдающегося украинского писателя М. Старицкого. Проанализированы поэтические произведения, где наблюдается процесс общения автора с народнопоэтическим творчеством. Выявлены особенности переосмысления писателем фольклорных элементов, вовлеченных в художественную канву его лирических произведений. На материале его лирики, лиро-эпика исследовано идейно-эстетическое взаимодействие фольклора и литературы – от обычных стилизаций к сложному синтезу народного и собственно литературных компонентов, развитие литературной культуры «отфольклорного» письма.

Ключевые слова: фольклористика, М. Старицкий, фольклорные элементы, фольклор, литература, стих.

Капура Ольга. Poetry “Fromfolklore” in Michael Staritskyo’s Thoughts Lyrics and Lyri-epics. The article examines the using phenomenon of folklore in lyrical works of famous Ukrainian writer M. Starytskyu. Poetry works were examined, where the author speaks to the folklore. The writer clarified the features of his thoughts by folklore elements in non-fiction lyrical works. On the material of his lyrics, lyric-epic ideological and aesthetic interaction of folklore and literature were investigated from the usual stylizations to the complex synthesis of folk literature and the actual components, the development of literary culture “fromfolklore” letters.

Key words: folklorism, Starytskyu, folk elements, folklore, literature, poem.

Стаття надійшла до редколегії
12.03.2014 р.

УДК 821.134.2:82-31

Катерина Касьян

Жанрові стратегії в романі Б. Ачаги «Сім будинків у Франції»

У статті на матеріалі роману баскського письменника Бернардо Ачаги «Сім будинків у Франції» зроблено спробу виявити та проаналізувати жанрові стратегії, що їх використав автор, та особливості їхнього функціонування в дискурсі постмодерну.

Ключові слова: колоніальний роман, жанрова модель, комедія інтриги, реконструкція, гетеротопія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчість Бернардо Ачаги (справжнє ім'я – Хосе Ірасу Гармендіа) значно вплинула на формування жанрового канону сучасної баскської літератури і привернула інтерес до баскської культури та мови. Починаючи з 1988 р., коли побачив світ знаменитий цикл «Обабакоак», автор був удостоєний численних нагород (зокрема, Національної премії з прози, премії Країни Басків та Премії критики), а його твір перекладено 20 мовами та екранізовано.

Панівною стратегією письменницької творчості Б. Ачаги є трансформація традиційних жанрів та створення на їх основі нових жанрових модифікацій – «гібридизмів». Трансгресивність жанрових меж, властива прозі Б. Ачаги, робить ненадійними будь-які жанрові визначення його творів. Сміливі композиційні, жанрові, структуротворчі експерименти автора дають змогу вийти за межі їх інтерпретації з позицій постмодерністської стратегії подвійного кодування.

У вітчизняному літературознавчому просторі не існує праць, які комплексно освітлювали б жанровий аспект творів Бернардо Ачаги. Фрагменти висвітлення проблеми, що нас цікавить, знаходимо в роботах М. Антонайя Нуньес-Кастелло [1], М. Х. Олазірегі Алустіса [9], Джона Кортасара [8], Х. М. Посуело Іванкоса [11] та деяких інших.

Мета і завдання. Розуміння жанрової конвенції як неодмінної ланки взаємодії між індивідуальним текстом та колективною свідомістю дає можливість висунути припущення, що жанрові

моделі пригодницького роману у творі Б. Ачаги не стільки функціонують у ролі поверхневого жанрового кліше, скільки несуть певне соціосимволічне навантаження, яке, за словами Ф. Джеймісона, «doesn't die out when it is transported into a different era» [7, с. 92].

Матеріалом дослідження виступатиме роман Б. Ачаги «Сім будинків у Франції» – історія про злочини, що їх учинила колоніальна імперія Леопольдо II у бельгійському Конго в 1903 р. Це не лише перший роман, у якому Б. Ачага повністю відходить від міфічного світу Обаби, а й перше звернення письменника до жанрових формул колоніальної літератури. Хоча цього разу, як і у випадку із «Сином акордеоніста», Ачага віддає перевагу традиційній структурі роману, фрагментарність, структурний схематизм інколи створює враження радше «проекту роману» [8, с. 21] з різноманітними жанровими включеннями, уривчастістю оповіді, композиційною незавершеністю (відсутність кульмінаційних моментів), аніж тексту, що реалізував усі свої можливості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Колоніальна проблематика Б. Ачаги «Сім будинків у Франції» розкривається на рівні наративної організації твору через звернення Ачаги до жанрових кліше колоніального роману. Колоніальний роман – різновид пригодницького роману, який зберігає його загальні генетичні риси, як-от екзотичне місце подій, опис життя та побуту тубільців, пригод європейців у колоніях, що свого часу принесло йому шалену популярність серед читачів. Проте звернення Ачаги до цієї жанрової моделі навряд чи можна вважати поступкою масовому читачеві. Жанр виник у другій половині XIX ст. як реакція на імперіалістичну експансію з її ідеями насадження принципів європейської цивілізації неосвіченим диким африканським племенам. У рамках колоніального роману актуалізується дуалістична картина світу: відбувається поляризація свого і чужого, європейського і дикого, центру і маргінесу. Сам автор так пояснює подібне жанрове вирішення: «La aventura es género menor. A ese género yo le he quitado la música de violines, le quito la reverb, como dicen los músicos, y al hacerlo sale algo siniestro, una sombra non grata» [10, с. 30].

В онтології жанру колоніального роману проблема співвідношення центр-периферія посідає ключове місце. Як центр у межах колоніального дискурсу розглядається «цивілізований європейський світ», до периферії ж належать «колонізовані народи». Використовуючи наративні конвенції колоніального роману, Б. Ачага знімає цю бінарну опозицію, деконструюючи базові засади імперіалізму та колоніалізму. Так, король Леопольдо II, винуватець усіх злочинів, учинених на територіях бельгійських колоній, запропонував американській балерині стати королевою Конго, «actuó impulsado básicamente por el amor, o, lo que sería más exacto, por el deseo de conquistar el corazón de la bailarina y otras partes de su cuerpo» [2, с. 35], вирахувавши, скільки прибутків це йому принесе серед християнського світу. Задля цього він вирішує примусово повернути на християнство і племена Конго. Потужний важіль впливу центру – релігія – також піддається критиці: приходський священник із селища Британкур, звідки родом походив Крістосом, не лише дав дозвіл на «pollutio al día» [2, с. 216], бо ж «siempre es mejor el pecado leve o mediano que el grave. Continúa por ese camino» [2, с. 216], а й подарував хлопцеві зброю. Гротескний вигляд мала і триметрова скульптура Діви Марії, що її привезли й абияк вивантажили на пляжі біля ріки Янгамбі. Що ж до самого гарнізону та його військового командування, то його представляє капітан Біран – освічена людина, художник та поет, з одного боку він залежить від примх дружини, з іншого – не гребує жорстокою експлуатацією поневолених племен.

Колоніальний дискурс завжди конструюється з нарцистичного «Я» колонізатора, котрий вибудовує образ колонізованих як Іншого [4]. «Прибравши» всі інші голоси, навіть власний, Ачага демонструє у романі сконструйований засобами колоніального дискурсу образ «Заходу».

Назва «Сім будинків у Франції», за усталеною постмодерністською традицією, не дає жодного пояснення щодо змісту тексту, натомість лише дезорієнтує читача. Семантика назви поступово розгортається в міру заглиблення у текст роману. Сім будинків у Франції – мрія дружини капітана Бірана Крістін – символізує немесіанський сенс колонізації, меркантилізм, пустоту та ілюзорність прагнень центру, заради втілення яких і приносилися в жертву африканські колонії.

Початок твору дотримується сюжетної схеми колоніального роману: герой на ім'я Крістосом Лієж прибуває до місця дислокації бельгійського військового корпусу Force Publique у Янгамбі. З цього моменту читач стає свідком порушення звичайного порядку в житті гарнізону. Проте дуже швидко стає зрозуміло, що колоніальна тематика та проблематика навряд чи може вважатися струк-

туроформуваною: немає основного конфлікту колоніального роману – протистояння колонізаторів та колонізованих. Натрапляємо лише на згадки про бунтівників, у той час як відсутня звична дія ієрархічного характеру – наростання протесту населення колонізованих країн та боротьби. Образи представників імперіалістичних кіл – король Леопольдо II, єпископ, військове командування центру – подані схематично, про них у романі радше згадується, ніж розповідається. Натомість читач занурюється у темряву внутрішнього світу героїв, стає мимовільним свідком їхніх страхів та комплексів. Таким чином, наріжна схема жанру колоніального роману порушується на кожному кроці.

Використання автором колоніального хронотопу слугує важелем актуалізації хибних жанрових пресуппозицій. Екзотика конголезької сельви разом з усіма небезпеками, які вона приховує – пастки бунтівників, зрада слуг, отрута мамби чи гострі зуби гепарда – відходять на другий план, адже значно більшу небезпеку несуть заздрість, амбіції, ревності, ненависть, підступність жителів гарнізону – бельгійських солдатів. І якщо на початку роману поява головного героя у тексті актуалізує у свідомості читача архетипний образ героя-рятівника, героя-місіонера, то дуже скоро стає зрозуміло, що він радше виконує функцію каталізатора процесу розпаду.

Х. Бхабха, услід за Ж. Лаканом, стверджує розкол колоніального суб'єкта [4], що в контексті роману можемо спостерігати на прикладі Ван Тігеля та Донатьєна. Свідомість першого перебуває в розщепленому стані щоразу, як він згадує про дружину капітана Бірана, фото якої він викрав і яка мала стати номером 200 у його списку любовних перемог: «Había movimiento dentro de su cabeza. Una de las partes – la oficial, por decirlo así – le recordaba que la obligación de elegir paillotes para los visitantes era suya; pero en la otra – la rebelde, por llamarla de alguna manera – la imagen de Christine en traje de baño crecía y cobraba vida» [2, с. 146]. У голові Донатьєна живе цілий сонм голосів його братів, що наперебій дають йому поради щодо ситуацій, у яких він опиняється: «Por decirlo con una metáfora universal, se había abierto la caja de los truenos en la cabeza de Donatien. Todos querían dar su opinión, todos querían aconsejarle» [2, с. 183].

У цьому контексті надзвичайно актуальним стає концепт гетеротопії. Поняття «гетеротопій» уперше запропонував М. Фуко у статті «Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias». Особливість таких просторів для Фуко полягає в тому, що вони перебувають у зв'язку з усіма іншими, однак суперечать їм. У просторі гетеротопії виявляються можливими соціальні відносини, тілесні практики та моделі поведінки, виключені з нормального порядку повсякденного життя. Гетеротопії часто пов'язані, за Д. Дефером, із ритуалізацією розриву меж, відхилень, травестіюванням буденних норм [5, с. 42]. Перебуваючи там, людина може сказати – «я тут, але мене тут немає», або ж «я є інший». Так, джунглі конголезької сельви слугували таким собі місцем «не-знаходження» [3], вільним від етики та моралі, де герої могли не носити масок добропорядності та честі – вони експлуатували, гвалтували та вбивали місцеве населення, використовували рідкісних тварин, а інколи й дітей як мішені під час проведення турнірів зі стрільби, тоннами вивозили слонову кістку та червоне дерево.

Для надання тексту особливого оповідального ритму Б. Ачага використовує нарративні стратегії, успадковані від усної фольклорної традиції, що перетворює простий акт розказування на основну інтенцію твору. Спокійний голос оповідача змушує сприймати жахливі з морального погляду події як дещо буденне та звичне, то розчиняючись у вирі голосів героїв, то, час від часу, виказуючи свою присутність: «¡Ay! ¡La involuntaria crueldad de la juventud!» [2, с. 32].

Звернення до такої історичної теми, як колонізація Конго, баскського автора, біографічно чи соціально не пов'язаного з нею, забезпечує певну дистанцію від зображуваних подій. Як зазначає сам Ачага, «es difícil encontrar narradores autóctonos de los pueblos que sufrieron las barbaridades coloniales, que siempre nos llegan explicadas por autoers occidentales, aunque conscientes de las barbaridades que en muchos casos se cometieron» [10, с. 30]. Проблему розв'язує впровадження авторської маски – події передаються вже у вигляді перекладу, що надає тексту виразного ретроспективного забарвлення: «Pronunciaba «tutrouveratrebienci» donde debería haber dicho «tu te trouveras tres bien ici»» [2, с. 10].

Складна оповідальна структура відповідає складності проблематики та ідейного світу роману. Для того щоб передати внутрішні переживання героїв, автор вдається до невласне-прямої мови – оповіді від особи нейтрального оповідача, але витриманої частково у мовленнєвій манері героя, не будучи водночас його прямою мовою. Ця імітація мовленнєвої манери покликана «наблизити читача до персонажа, створити психологічну насиченість та напругу» [12, с. 123].

Через часту зміну фокуса інколи не одразу можна зрозуміти, від чиєї особи ведеться оповідь, адже внутрішні голоси героїв змішуються з їх власними, утворюючи поліфонію. Введення всезнаю-

чого оповідача всупереч жанровим канонам колоніального роману не створює гомогенної та повної картини подій: кульмінаційні та водночас жахливі моменти замовчуються ним, що вкотре передає неможливість об'єктивного відображення дійсності.

Б. Ачага демонструє сатирично-пародійне переосмислення жанрових конвенцій колоніального роману. Пародіювання зазнає техніка магічного реалізму, що нею «зловживають для створення літературних феєрверків, які йдуть на поступки читацькій спразі до екзотики. <...> магічний реалізм вироджується у кліше» [6, с. 64]. Так, читач очікує від Ліво прояву якихось магічних здібностей, на зразок карпентьєрівського «Царства земного», проте магічність магічного оповідач не помічає, не виділяє як дещо паранормальне. Єдиною згадкою чарівних здібностей Ліво є його здатність бачити oimbé, що в романі подається як ореол чи аура. Така постмодерністська «трансгресія конвенцій магічного реалізму внаслідок цього примушує читача замислитися не над онтологічним статусом фантастичних подій, а над тим, які нарративні конвенції є ключем до читання тексту» [6, с. 67]. Зазвичай магічний реалізм виражає погляд Іншого, а в романі Б. Ачаги, навпаки, є раціональним, тоді як погляд із «центру» – ірраціональним, затьмареним.

Пародійний ефект створюється також через елементи чорного гумору, що ним усе більше стає просякнутий текст. Так, трагізм сцени вбивства сплячого Ван Тігеля мамбою має несподівану розв'язку: змія, дезорієнтована запахом алкоголю, випитого лейтенантом напередодні, не змогла вжалити його. Наповнена комізмом і сцена смерті капітана Бірана. Його останні слова: «Me marcho a la octava casa» журналіст Ласаль інтерпретував як «Palabras enigmáticas para muchos, pero no para quienes están familiarizados con los secretos de la cábala. Efectivamente, la octava casa, en astrología, es la de la muerte» [2, с. 253]. Смерть Ван Тігеля на дуелі викликала жваву дискусію серед офіцерів: «Unos decían que la botella de coñac que lo iba a acompañar a la tumba tenía que estar vacía; otros, que llena. Al final lo enterraron con la que había tenido en las manos en los momentos previos al duelo» [2, с. 249].

Сцени, що розгортаються у селві, ніби вирвані з контексту якоїсь буфонати, що їй радше притаманний зовсім інший контекст: Ван Тігель, дізнавшись, що Крістостом закохався у місцеву дівчину, знаходить і вбиває її, у цей час Донатьєн знаходить в кімнаті Ван Тігеля фотографію дружини капітана Бірана, викрадену з його кабінету. Боячись, у свою чергу, що Крістостом (найвлучніший стрілець гарнізону) дізнається, що Донатьєн зняв з мертвої дівчини сережки, подаровані їй Крістостомом, він розповідає капітанові про фотографію. Біран дає згоду на дуель між Донатьєном та Ван Тігелем. Після смерті останнього на дуелі Ліво підкидає отруйну змію капітану Бірану та Донатьєну.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У творі Ачаги спостерігаємо зниження жанру колоніального роману до простої комедії ситуацій. У романі трапляються елементи такого різновиду комедії, як комедія інтриги. Основними диференційними ознаками її є напружене розгортання сюжетної дії внаслідок свідомих чинників (обманів, перевдягань тощо), напружена наскрізна дія та контрдія, нагромодження помилок, непорозумінь, труднощів. Саме ця лінія є рушійною силою оповіді та поступово відвертає увагу читача від колоніального сюжету.

Автор вдається до жанрових стратегій комедії ситуацій, бо вона, майже незалежно від контексту, може відбуватися у будь-яких декораціях, а отже покликана надати універсального характеру подіям. Проте і комедійний сюжет не реалізовується повною мірою, адже добро не перемагає, як це зазвичай автоматично відбувається з огляду на жанр. Натомість максимально вивільняються деонтична та аксіологічна категорії, що, попри зовнішню легкість подачі, створює драматизм.

Відхід від традиційної оповіді і традиційного колоніального роману є цілком логічним із погляду постмодерністської естетики. Деконструкція жанрових конвенцій колоніального роману покликана піддати сумніву ідеї європоцентризму та імперіалізму, на яких ґрунтувалося уявлення про цивілізаторську місію європейської культури в колоніях.

Проведене дослідження не претендує на вичерпну повноту, однак закладає підґрунтя для подальшого вивчення жанрового потенціалу творчості Б. Ачаги в дискурсі постмодерну.

Джерела та література

1. Antonaya Nuñez-Castelo M. L. Plasmando una visión fragmentada: Obabakoak como ciclo de cuentos / M. L. Nuñez-Castelo Antonaya // Revista de Filología Hispánica. – 1999. – № 15.1. – P. 335–343.
2. Atxaga B. Siete casas en Francia / B. Atxaga. – Madrid : Punto de lectura, 2010. – 271 p.
3. Augé M. Los «no lugares». Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad / M. Augé. – Barcelona : Editorial Gedisa, 2000. – 125 p.
4. Bhabha H. The location of culture / H. Bhabha. – London ; New-York : Routledge, 1994. – 285 p.

5. Defert D. «Hétérotopie»: tribulations d'un concept / D. Defert // Foucault M. Le Corps utopique suivi de Les Hétérotopies. Nouvelles Éditions Lignes. – 2009. – P. 37–61.
6. Hegerfeldt A. Contentious Contributions: Magic Realism goes British / A. Hegerfeldt // Janus Head : Journal of Interdisciplinary Studies in Literature, Continental Philosophy, Phenomenological Psychology, and the Arts. – 2002. – № 5. – P. 62–86.
7. Jameson F. The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act / F. Jameson. – Ithaca : Cornell University Press, 1981. – 296 p.
8. Kortazar J. Literatura Vasca desde la Transición: Bernardo Atxaga / J. Kortazar. – Madrid : Ediciones del Orto, 2003. – 94 p.
9. Olaziregi M. J. Waking the Hedgehog: the Literary Universe of Bernardo Atxaga / M. J. Olaziregi. – Reno : Center of Basque Studies-University of Nevada, 2005. – 353 p.
10. Vallín P. «El lenguaje no sirve a la verdad» / P. Vallín // La vanguardia. – 2009. – 14 de abril. – P. 30.
11. Yvancos Pozuelo J. M. Reseña de Siete casas en Francia / J. M. Pozuelo Yvancos [Recurso electrónico]. – Modo de acceso : <http://www.pamiela.com/es/component/content/article/100-siete-casas-en-francia-zazpi-etxe-frantzian>
12. Есин А. Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения : учеб. пособие / А. Б. Есин. – 3-е изд. – М. : Флинт, Наука, 2000. – 248 с.

Касьян Екатерина. Жанровые стратегии в романе Б. Ачаги «Семь домов во Франции». Творчество баскского писателя Бернардо Ачаги оказало большое влияние на формирование жанрового канона баскской литературы. Именно жанровый аспект его творчества представляет наибольший научный интерес. Композиционные, жанровые, структурообразующие эксперименты автора позволяют выйти за рамки их интерпретации в русле постмодернистской стратегии двойного кодирования. Колониальная проблематика раскрывается посредством нарративных конвенций колониального романа. В онтологии жанра колониального романа ключевое место занимает соотношение центр-периферия, которое демонстрирует в романе Б. Ачага. Отход от традиционного повествования и традиций колониального романа является вполне логичным с точки зрения постмодернистской эстетики. Деконструкция жанровых конвенций колониального романа призвана подвергнуть сомнению идеи европоцентризма и империализма, на которых базировалось представление о цивилизаторской миссии европейской культуры в колониях.

Ключевые слова: колониальный роман, жанровая модель, комедия интриги, деконструкция, гетеротопия.

Kasian Kateryna. Genre Strategies in the Novel by B. Atxaga “Seven Houses in France”. Creative work of Basque writer exerts great influence over genre canon of Basque literature. Genre aspect of his works is of the most interest for our investigation. Compositional, structural, genre experiments of the author make it possible to exceed the scope of the interpretation within the framework of double code strategy. Colonial problematic is developed by means of narrative conventions of colonial novel. Key point of the colonial genre's ontology is interrelations between center and periphery, demonstrated by B. Atxaga. A break with traditional narrative and traditional colonial novel is quite logical from the point of view of postmodern aesthetic. Deconstruction of genre conventions of colonial novels is aimed at challenging the ideas of Eurocentrism and imperialism as the basis of vision of civilizational mission of European culture in the colonies.

Key words: colonial novel, genre model, comedy of intrigue, deconstruction, heterotopy.

Стаття надійшла до редколегії
14.03.2014 р.

УДК 821.162.1.09

Юліана Кацемба

Імплементация дромонічних мотивів у «Спогадах...» Г. Жевуського

Висвітлено смислові аспекти та семантика дромонічних мотивів у «Спогадах ясновельможного пана Северина Соплиці, парнавського чашника» Г. Жевуського. Визначено центральні інваріанти мотиву дороги, які набувають сюжетотвірної, іманентної та концептуальної ролі в організації тексту: паломництво, роздоріжжя, втеча, повернення.

Ключові слова: Генріх Жевуський, «Спогади ясновельможного пана Северина Соплиці», романтизм, польська література, польськомовна література Правобережної України, мемуаристика, гавенда, дромонічні мотиви.